

TÜRKİYE SELÇUKLULARI DEVLETİ'NİN KURULUŞU HAKKINDA

Hüseyin Kayhan *

Özet

Bizanslı taht iddiacılarına yardım etmesi karşılığında 1078 sonbaharında kendisine bırakılan İznik şehrine yerleşen Süleyman-şah, burasını merkez yaparak İstanbul'a kadar uzanan alanlarda hâkimiyet kurmuş ve Türkiye Selçukluları Devleti'nin temelini atmıştır. O, 1079-82 yılları arasında bürokrasisini oluşturarak yeni bir devlet kurmuş ve bu devletin gelecekteki politikalarını oluşturmuştur. Bunun ilk uygulaması da Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı takip edilen tâbilik statüsünün değişmesi olmuş ve Süleyman-şah, önceleri Sultan Melik-şah'a tâbi iken, sonradan rakip konuma gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Süleyman-şah, İznik, Bizans Devleti, Selçuklu bürokrasisi, Sultan Melik-şah.

ON THE FOUNDATION OF THE ANATOLIAN SELJUK STATE

Abstract

Suleiman-shah, who had settled in the city of Nicaea given to him in autumn 1078 in exchange for his support to Byzantine imperial claimants, made there his headquarters and established his hegemony on the lands stretching until Constantinople, thus laying the foundations of the Anatolian Seljuk Sultanate. He organized his bureaucracy between the years 1079 and 1082, founded a new state and established the future policies of this polity. The first implementation of these policies was the changing of vassalage status shown towards the Great Seljuk Sultanate, and while Suleiman-shah was previously a vassal of Sultan Malik-shah, he later became his rival.

Key Words: Suleiman-shah, Nicaea, Byzantin State, Seljuk bureaucracy, Sultan Malik-shah.

Giriş

Nüfuzlu ve enerjik beyleri Selçuklu Devleti'ne hizmet eden Türkmenler, Malazgirt Savaşı öncesinde Yakınoğu'da yaptıkları askerî faaliyetlerde çoğu yerlerde lidersiz, küçük gruplar halinde, dağınık yağma akınları yapmaktan öteye gidememişlerdi. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Bizans Devleti ile imzalanan anlaşma, muhatap Romanos Diogenes'in 4 Ağustos 1072 tarihinde ölmesi ile geçersiz kalınca, Türkler bütün Anadolu'yu ele geçirmek için harekete geçmişlerdi.¹ Nikephoros Bryennios'un dediği gibi “geçitleri tutarak pusular kuran Türkler, Bizans'ın savunma gücü yıkıldığı için Anadolu'da her yeri yağmalıyorlardı.”² Benzeri olayı XIV. yüzyılın başında yaşayan Georgios Pachimeres'in söylediği gibi:

“Onlar her yere özgürce dağılıyor, istedikleri yerde ordugâh kuruyorlardı. Toplu olarak değil de gruplar halinde yerleşiyorlar, düzensizce savaşıyorlardı. Bizanslılar kendilerini savunmak bir yana, Türklerin önüne çıkmaya cesaret bile edemiyorlardı. Yanlarında getirdikleri erzaklarının tükendiği zamanlarda pervasızca hareket eden Türkler cesur hücumlar yapıyorlar, civardaki yöneticileri tehdit

* Dr.Öğr.Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi, hukaturk@hotmail.com

¹ Nichephori Bryenii, *Commentari I.*, Ed. Augustus Meineke, CSHB, Bonn, 1836, 57-58; Çev. Bilge Umar, *Tarihin Özü*, İstanbul, 2008, 71-72.

² Nichephori Bryenii, 95; Çev. 110.

ederek, onları korkutarak ihtiyaçlarını gideriyorlardı. Bunlar halka ilişmeden, silahlı güçlere ve Bizans komutanlarına saldırmakta, oradakileri yakalayıp esir aldıktan sonra kurtuluş parası olarak salıvermekte idiler.³

İşte bu dağınık ve düzensiz hareketlerden sonra Dânişmend, Mengüçük, Saltuk, Dilmaçoğulları ve Çaka'nın yanı sıra, Selçuklu ailesinin temsilcileri Kutalmışoğulları tarih sahnesine çıktılar. Bunlar Türkmenlere komuta ederek Anadolu'daki dağınık ve düzensiz hareketleri disiplinli, bilinçli siyasî yapılanmalara ve yerleşimlere dönüştürdüler. Bunların içinde en fazla iz bırakan ve tanınan Melik Kutalmış'ın oğlu Süleyman-şah ile onun temelini attığı Türkiye Selçukluları Devleti oldu.

1. İznik'in Alınması ve Merkez Yapılması

Türkiye Selçukluları Devleti'nin ne zaman ve nasıl kurulduğuna dair görüşler farklılık göstermektedir. Burada başkent İznik'in ele geçirildiği tarih önem kazanmaktadır. Kaynaklar bu konuda farklı tarihler vermektedir. XII. yüzyıl İslâm tarihçilerinden Azimî, Kutalmışoğlu Süleyman-şah'ın 467/1074-75 yılında İznik'i ve ona bağlı yerleri fethettiğini yazar.⁴ XIII. yüzyıl İslâm tarihçisi Sıbt İbnü'l-Cevzî ise Kutalmışoğlu Süleyman-şah'ın 477 Receb ayı sonları/1-2 Aralık 1084 tarihinde İznik'i fethettiğini belirtir.⁵ İbnü'l-Ezrak⁶ ve İbnü'l-Esîr⁷ gibi önemli Müslüman tarihçiler de Süleyman-şah'ın Anadolu'daki faaliyetleri ile ilgili bilgi vermek yerine sadece başta Konya olmak üzere tanınmış birkaç şehrinin ismini sayarak buralara hâkim olduğunu söylemekle yetinmektedirler. Az sayıda İslâm tarihçisinin Süleyman-şah'la ilgili verdikleri bilgilerin çok az ve sığ olduğu görülmekte, onların Bizans Anatolia'sındaki gelişmeleri iyi takip edemedikleri anlaşılmaktadır. Bunda, Malazgirt Savaşı'ndan sonra bölgede yaşanan kargaşanın ve İstanbul merkezli karmaşık ilişkilerin de etkisi olmalıdır. Bu olumsuzluklara rağmen konuyla ilgili sağlıklı bilgileri yerli Hıristiyan tarihçiler vermektedirler. Bunlar devrin canlı tanıkları Bizans tarihçileri Nikephoros Bryennios ve Mikhael Attaleiates'tir. Bunlar Süleyman-şah'ın devlet olma yolundaki faaliyetlerini teferruatlı bir şekilde anlatmaktadırlar. Muahhar tarihçilerden Ioannes Zonaras bunların boşluklarını dolduran kısa bilgiler vermektedir. Michael Glykas sadece Asia, Nikea ve Frigia'nın Türkler tarafından alındığını bildirmektedir. Anna Komnena ise, kendisine ulaşan bilgiler nispetinde saray entrikalarını anlatarak babasının tahtı ele geçirmesini zaruri kılan sebepleri sıralamaktadır. Ermeni tarihçisi Urfalı Mateos, Batı Anadolu'daki gelişmeleri bilmediği için buradaki Türk ilerleyişi hakkında bilgi vermemekte, sadece 1079 yılı içinde Türklerin saldırıları ile Anadolu'da yaşanan büyük halk göçü ve kıtlıktan bahsetmektedir. Süryani tarihçiler Mihael ve Abû'l-Farac ise bu dönemle ilgili ciddi bir şey söyleyememektedirler.

Konuyla ilgilenen modern tarihçilerden Mükrimin Halil Yınanç, Bizans Devleti'nin içinde bulunduğu taht kavgalarından yararlanan Süleyman-şah'ın 1080 öncesinde İznik'i ve diğer Bizans şehirlerini ele geçirme mücadelesini anlatmakta, 1082 tarihinden önce onun Anadolu sultanı olduğunu belirtmektedir.⁸ Osman Turan, devletin kuruluş tarihini Azimî'nin İznik'in fethi tarihi olarak gösterdiği 1075'i kabul etmekte, bu tarihten sonra Bizans Devleti içindeki taht kavgalarından yararlanan Süleyman-şah'ın süratle devletini genişlettiğini belirtmektedir.⁹ İbrahim Kafesoğlu, Süleyman-şah'ın 1078'de İznik'i alarak devletin kuruluşunu başlatıp kısa sürede Adana'dan Üsküdar'a kadar uzanan alanlarda hâkimiyet kurduğunu belirterek, sonrasında yaşanan siyasî olayları anlatmaktadır.¹⁰ İbrahim Kafesoğlu başka bir çalışmasında konuyu çok daha geniş

³ Georgii Pachymeris, *De Michaele et Andronico Palaeologis*, CSHB, Ed. I. Bekkerus, Bonnae, 1835, II, 410-411; Çev. İ. Bihter Barlas, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, İstanbul, 2009, 80.

⁴ Azimî, *Azimî Tarihi, Selçuklularla İlgili Bölümler*, Yay. ve Çev. Ali Sevim, Ankara, 1988, 21.

⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'atu'z-Zemân fi Târîhi'l-Ayân (449-499)*, Tahkik M. E. Hinn, K. M. el-Hakkat, Beyrut, 2013, XIX, 384.

⁶ İbnü'l-Ezrak, *Târîhu'l-Fârikî, (Mervâniler Kısmı)*, Nşr. B. A. Avad, Kahire, 1959, 272.

⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Çev. A. Ağırakça, A. Özyayın, İstanbul, 1987, X, 128.

⁸ M. H. Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Anadolu'nun Fethi*, İstanbul, 1944, 107- 116.

⁹ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1984, 55.

¹⁰ İ. Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul, 1953, 77-85.

bir şekilde ele almış ve incelemiştir.¹¹ Burada özellikle Osman Turan'ın konuyla ilgili yazdıkları geniş bir eleştiriye tabi tutulmuş, Türkiye Selçukluları Devleti'nin gerçekte Sultan Melikşah'ın 1092'de ölümünden sonra İznik'e gelerek tahtı devralan I. Kılıç Arslan tarafından kurulduğu sonucuna varılmıştır. İbrahim Kafesoğlu böylece Türkiye Selçukluları Devleti'nin kuruluşu ile ilgili olarak ilk çalışmasında kabul ettiği 1078 tarihini terkederek, 1092 tarihinde karar kılmıştır. Bizim katılmadığımız değişik bir görüş olması açısından ilginçtir. Mehmet Altay Köymen, Süleyman-şah'ın 1073-77 yılları arasında kardeşi Mansur ile ortak hâkimiyet yürüttüğünü, 1077'den sonra ise tek başına hükümdar olduğunu ve 1082'de güneye sefer yaptığı zamana kadar Sultan Melik-şah'a tâbi olduğunu yazmakta, devletin kuruluşu ile ilgili bir tarih ve görüş ortaya koymamaktadır.¹² Zeki Velidi Togan, Süleyman-şah'ın 1080'de İznik'i fethederek başkent yapıp devletini kurduğunu ve bütün Anadolu'yu Türkmen beyleri arasında taksim ettiğini belirtmekte, daha fazla bilgi vermemektedir.¹³ Yusuf Ayönü, Süleyman-şah'ın İznik'e 1080'de hâkim olduğunu belirtmekte, devletin kurulma aşaması ile ilgili bir görüş ortaya koymamaktadır.¹⁴ Jean Laurent, tarihçilerin konuyla ilgili bilgilerini sıralayarak onların olayları ve tarihleri karıştırdıkları, gerçek olanın ise 1081'de İznik merkezli tam bağımsız Rum Sultanlığı'nın kurulmuş olduğu sonucuna varmaktadır.¹⁵ Claude Cahen, İznik'in fethi tarihi ve devletin kuruluşu ile ilgili bir görüş ileri sürmeden Bizans'la ilişkileri temel alan bilgiler vermektedir.¹⁶ V. Gordlevski ise, Jean Laurent'ın vardığı sonucu tekrar ederek buna katıldığını göstermekte, özel bir görüş ortaya koymamaktadır.¹⁷ Tamara Talbot Rice, İznik'in 1078'de Süleyman-şah'ın eline geçtiğini ve bundan sonra devletin kurulduğunu belirtmekte, I. Aleksios'un 1081'de tahta geçmesinden sonraki dönemi Bizans'ın lehine değerlendirmektedir.¹⁸

Süleyman-şah'ın Marmara Bölgesindeki ilk faaliyetleri 1075 yılında başlamış görünmektedir. Mikhael Attaleiates, bu yılla ilgili olarak isyancı paralı asker Roussel'in Emîr Tutak tarafından yakalanarak Bizanslılara fidye karşılığı teslim edilmesi olayını anlattıktan sonra Kutalmışoğulları Süleyman-şah ve Mansur'un Türkmenlerle birlikte Üsküdar ve Kadıköy'e akın ettiğini yazmaktadır.¹⁹ Anlaşılmaktadır ki, İstanbul'a kadar bütün Bizans toprakları tamamen savunmasız kalmış ve önceden de belirtildiği gibi, Türkler direnişle karşılaşmadan her yere kolaylıkla girmişlerdir. Bizans kaynaklarında belirtilmemekle birlikte, Kutalmışoğulları'nın ve Türkmenlerin Bizans topraklarındaki mücadelelerinin 1076-77 yıllarında da aynı hızla devam ettiğini tahmin etmek yanlış olmasa gerekir.

1078 yılı başlarında Rumeli'de Bryennios'un isyan ederek bütün şehirleri eline geçirdiğinin haberi gelince Anatolikon Themasının (Afyon, Isparta, Konya, Kayseri ve İçel yöreleri) komutanı Nikephoros Botaneiates Anadolu'daki askerî birliklerini toplayarak İmparator VII. Mikhael'e karşı isyan etmişti. Yanına daha önceden Bizans'a sığınan Sultan Alparslan'ın eniştesi Melik Erbasan'ı da almıştı. Maksudı İznik'e ulaşip buradan bir gemi ile denizden İstanbul'a ulaşmaktı. Durumu öğrenen İmparator VII. Mikhael, Süleyman-şah ve kardeşi Mansur'a elçiler gönderip armağanlar ve vaadlerle onları kendisine yardım etmeleri için ikna etmeğe çalışmıştı. İmparator, Süleyman-şah'ı bütün güçleri ile Botaneiates'e saldırtıp onu ölü ya da diri getirmesini istiyordu. Süleyman-şah ve kardeşi Mansur imparatorun vaatlerinin çekiciliğine kapılmış idilerse de sonradan Melik Erbasan'ın araya girmesi ile kararlarından vazgeçip Botaneiates'in tarafına geçmişlerdi. Bazı Türkmenler buna rağmen imparatorun tarafında yer almaya devam etmişlerse de kısa sürede saf

¹¹ İ. Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti hangi tarihte kuruldu", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, X-XI, 1979-80, (İstanbul, 1981),1-28.

¹² M. A. Köymen, "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", *Bellekten*, LVII/218, (Nisan 1993), 71-79.

¹³ Z. Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981, 195.

¹⁴ Y. Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, Ankara, 2013, 71 vd.

¹⁵ J. Laurent, "Byzance et les Origines du Saltanat de Roum", *Melange Charles Diehl*, Paris, 1930, 177-182.

¹⁶ C. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev. Y. Moran, İstanbul, 1984, 88-92.

¹⁷ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev. A. Yaran, Ankara, 1988, 40.

¹⁸ Tamara T. Rice, *The Seljuks in Asia Minor*, London, 1961, 46-49.

¹⁹ Michael Attalioetae, *Historia*, Ed. Immanuel Bekkerus, CSHB, Bonn, 1853, 200-201; Çev. Bilge Umar, *Tarih*, İstanbul, 2008, 202-203.

dışı bırakılmışlardı. Keza, onlara direnmeye çalışan bazı imparator taraftarı Rumlar da aynı akıbete uğratılarak ellerindeki kaleleri zapt edilmiş ve kendileri tutsak alınmışlardı. İsyancı Nikephoros Botaneiates, müdafî askerlerin direnmemesi ve halkının şehrin kapılarını açması ile İznik'e girmiş ve buradan İstanbul'daki yandaşlarının imparatoru tahttan indirme girişimlerini takip etmişti. Diğer taraftan Süleyman-şah ve birlikleri bütün Kocaeli Yarımadası'nı ele geçirerek İstanbul'un Anadolu yakasındaki Kadıköy ve Üsküdar'a ulaşmıştı. Daha fazla dayanamayan VII. Mikhael, 25 Mart 1078'de kilise örgütü tarafından tahttan indirilerek bir manastıra kapatılmıştı. Bunu haber alan Botaneiates, Karamürsel'e geçerek, kendisini almaya gelen imparatorluk gemisiyle İstanbul'a gitmiş ve 3 Nisan 1078'de Bizans tahtına oturmuştu.²⁰

Görüldüğü üzere, Nisan 1078 başlarında İznik henüz Bizanslıların elinde idi. Dolayısıyla da Türklerin eline geçmediği için Türkiye Selçukluları Devleti'nin kurulmasından bahsetmek mümkün değildi.

Bu gelişmelerin hemen sonrasında, daha önceden Rumeli'de isyan başlatmış olan Bryennios, Makedonya'dan ve Trakya'dan gelen birlikleri ve Peçenekler ile Normanlardan oluşan paralı askerleri toplayarak İstanbul üzerine yürümüştü. Bunu haber alan yeni imparator Nikephoros III. Botaneiates uzlaşma önerisinde bulunmuştu. İşe yaramayınca Alexios Komnenos'u ordusunun başına geçirmiş ve bu sırada İznik'te kalmakta olan Süleyman-şah ile kardeşi Mansur'u yardıma çağırılmıştı. Taraflar arsında yapılan anlaşma ile Süleyman-şah ve kardeşi imparatora yardım etmişler ve isyancı generali yenilgiye uğratarak esir almışlardı.²¹

1078 yılı sonbaharında Alexios Komnenos'un eniştesi Nikephoros Melissenos yeni bir isyan hareketi başlatmıştı. Bu isyancının sunduğu cazip teklife hayır diyemeyen Süleyman-şah, İmparator III. Botaneiates'e karşı harekete geçmekte tereddüt etmemişti. İsyancı Nikephoros Melissenos, Süleyman-şah'ın desteğini aldıktan sonra kendisini imparator ilan edip batı Anadolu kentlerini dolaşmaya başlamıştı. Bu isyancı Bizans generalinin yanında kalabalık Türk askerlerini gören Bizans halkı itaat ederek ona şehirlerinin kapılarını açmışlardı. Melissenos, yaptığı anlaşmanın gereği olarak bu şehirleri müttefiki Süleyman-şah'a teslim etmişti. Böylece Türkler kısa sürede Asia (Kızılırmak'a kadar uzanan Anadolu'nun batı kesimi), Phrygia (Sakarya ile Büyük Menderes nehirlerinin yukarısındaki yayla merkez olmak üzere, Ankara'nın güney-batısını, Eskişehir, Kütahya, Afyon illerinin tümünü, Denizli'nin kuzeyini, Uşak'ın doğusunu kapsayan bölge) ve Galatia'nın (Kızılırmak ve Sakarya ırmaklarının arasındaki Ankara, Yozgat, Çankırı'nın olduğu bölge) bütün kentlerinin sahibi olmuşlardı. Melissenos, kalabalık Türk ordusuyla İznik'e yerleşmişti. İmparator III. Botaneiates'in bu isyanı bastırmakla görevlendirdiği Alexios Komnenos, akrabalık bağlarını öne sürerek bu görevi kabul etmemişti. Bunun üzerine ordunun başına imparatorun yakın adamı Hadım Ioannes getirilmişti. Yeni komutan, İznik'in kuşatılması veya Eskişehir'de bulunan Süleyman-şah'ın üzerine yürünmesi konusunda bir karara varamamıştı. Sonunda tecrübeli komutanlarının itirazlarına rağmen İznik'i kuşatmak zorunda kalmıştı. Şehrin Türk savunucuları Süleyman-şah yardıma gelinceye kadar onu oyalamışlardı. Süleyman-şah, yardıma gelince düzensiz bir şekilde geri çekilen Bizans ordusunu takip ederek yakalamış ve bozguna uğratmıştı. Kurtulmayı başarabilenler ise İstanbul'a kaçmışlardı.²² Böylece, Süleyman-şah'ın 1078 sonbaharında hâkim olduğu İznik'i Bizans ordusuna karşı başarıyla savunduğu görülmektedir ki, bu durum devletleşme sürecinin bu andan itibaren başladığını ortaya koymaktadır.

III. Botaneiates, İznik'i Türklerin elinden almak için yeni bir ordu hazırlamış ise de bu ordu Üsküdar'daki karargâhından öteye gitmeyi reddetmişti. Bunun üzerine *Ölümsüzler* (Αθάνατοι) denen oldukça eğitimli özel bir orduyu bu işle görevlendirmişti. Bunlar sadece İznik'i almakla

²⁰ Michael Attaliotae, 240, 267-272; Çev. 238, 264-269; Nichephori Bryenii, 117-125; Çev. 132-142; Ioannis Zonarae, *Epitomae Historiarum*, Ed. T. Büttner-Wobst, CSHB, Bonn, 1847, III, 715, 717-719; Çev. Bilge Umar, *Tarihlerin Özeti (Kitap XVII-XVIII)*, İstanbul, 2008, 148, 150-151.

²¹ Nichephori Bryenii, 129-144; Çev. 147-161.

²² Nichephori Bryenii, 158-166; Çev. 173-181; Michael Glykas, *Annales*, Ed. I. Bekkerus, CSHB, Bonnae, 1836, 619-621; Tamara T. Rice, 46.

yetinmeyecek, Türkleri bütün Anadolu'dan atacaktı. Tam bu sırada eski imparator VII. Mikhael'in kardeşi Konstantios isyan etmişti. Bu isyan genişlemiş ve *Ölümsüzler Birliği*'nin içinde Konstantios taraftarları ortaya çıkmıştı. Bu birliğin kendisine karşı isyan etmek üzere olduğundan şüphelenen imparator, İznik üzerine yapacakları seferi iptal ederek onları Rumeli'ye çağırmişti. Böylece, Anadolu'yu Türklerden geri alma hayali suya düşmüş ve Türk fetihleri daha da hız kazanmıştı.²³

Bunlar yaşanırken, Sultan Melik-şah'ın Anadolu'da devletleşme sürecini başlatan amcazadelerini tesirsiz hale getirmek amacıyla Emîr Porsuk'u 1078 tarihinde büyük bir orduyla onların üzerine gönderdiğini görüyoruz. Anlaşıldığı üzere, ellerindeki güçlerle Büyük Selçuklu ordusu ile baş edemeyeceğini anlayan Kutalmışoğulları geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Süleyman-şah'ın nereye çekildiği bilinmemekle birlikte, Mansur'un Bizans'a sığındığı görülmektedir. Porsuk, imparatorun bu Selçuklu melikini kendisine iade etmesini istemiş ise de bu reddedilmişti. Bunun üzerine, bir hile ile Mansur'u kendisiyle savaşmak için İstanbul dışına çıkartan Porsuk, yapılan savaşta yenilgiye uğratmış ve öldürmüştü. Böylece Sultan Melik-şah tahtı için tehlike oluşturabilecek önemli bir Selçuklu melikini ortadan kaldırılmış oluyordu. Fakat bu durum beklenen etkiyi göstermemiş, Mansur'a bağlı Türkmenler dağılmayarak Süleyman-şah'ın etrafında toplanmışlardı. Bu durum Sultan Melik-şah'ın Anadolu'daki amcazadelerini tümenden ortadan kaldırmaya yönelik planını etkisiz hale getirmişti.²⁴

2. Devletin Temellerinin Atılması (1079-1082)

Süryani Mihael, Süleyman-şah'ın 1078 tarihinde İznik ve İzmit'e sahip olduğunu, Türk halkının buralara gelip yerleştiklerini, durumdan haberdar olan Abbasî halifesinin ona bir sancak ve diğer hâkimiyet simgeleri gönderip kendisini sultan olarak tanıdığını, böylece Türklerin biri Horasan'da, diğeri de Roma ülkesinde olmak üzere iki sultanının mevcut olduğunu söylemektedir.²⁵ Keza, Anna Komnena da Süleyman-şah'ın Antakya'ya sefer yapmadan önce "*Sultan*" unvanını taşıdığını söyleyerek bunu teyit etmektedir.²⁶ Bu Hıristiyan tarihçiler Anadolu'da yeni bir Selçuklu devletinin kurulduğunu görmüşler, fakat Abbasî Devleti'nin Büyük Selçuklu Devleti'ne tâbi olduğunu bilmedikleri için bu yeni devletin halife tarafından onaylandığı tahmininde bulunmuşlardı. Mevcut şartlar dahilinde Abbasî halifesinin Süleyman-şah'a sultan unvanı vermesi haberini doğru kabul etmek mümkün görünmemektedir.²⁷

Kesin olan, 1078 sonbaharında Süleyman-şah'ın İznik'e sahip olduktan sonra burayı kendisine başkent yaparak Marmara Bölgesi merkezli Türkiye Selçukluları Devleti'ni kurduğudur. İmparator III. Botaneiates, yeni oluşan bu Türk devletini fazla güçlenmeden yok etmek istemiş, fakat imparatorluğun karışık durumu onun bu projesini gerçekleştirmesine imkân tanımamıştı. İmparatorluğun içeride birlik ve bütünlüğü sağlayamaması ve güçlerini bir araya getirememesi Süleyman-şah'a devletini kurabilmesi için gerekli zamanı sağlamıştı. O, 1079-82 yılları arasında Türkmenleri etrafında toplamayı ve Türkiye Selçukluları Devleti'nin merkezi yapısını oluşturmayı başarmıştır. Kaynaklarda bu tarihler arasında onun hiçbir askerî faaliyetinden bahsedilmemesi de bu görüşü doğrulamaktadır.

²³ Michael Attaliotae, 306-309; Çev. 301-305; Ioannis Zonarae, III, 724; Çev. 156.

²⁴ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, Çev. Ö. R. Doğrul, Ankara, 1987, I, 328-329; H. Kayhan, "Sultan Melikşah Zamanında Selçukluların Batıdaki Hâkimiyet Bölgeleri İle İlgili Politikaları", *Yeni Türkiye 83 – Ortadoğu Özel Sayısı*, Ankara, 2016, 252; Nichephori Bryenii, 1078'de Mansur'dan bahsetmekte (129-130; Çev. 147 vd.), sonrasında ise artık ondan bahsetmeden sadece Süleyman-şah'ı anmaktadır. Bu da Mansur'un 1078'de öldüğünü göstermektedir.

²⁵ *The Chronicle of Michael the Great, Patriarch of the Syrians*, Eng. tr. R. Bedrosian, *Sources of the Armenian Tradition*, Long Branch, New Jersey, 2013, 164.

²⁶ Annae Comnenae, *Alexiadis*, Ed. Ludovicus Schopenus, CSHB, Bonn, 1878, I, 300; Çev. B. Umar, *Aleksiad Malazgirt'in Sonrası*, İstanbul, 1996, 194.

²⁷ M. Altay Köymen, Abbasî halifesinin Selçuklu ailesi içindeki rekabeti körüklemek için Süleyman-şah'a sultan ünvanı ile hitap eden menşur gönderdiğini söylemektedir (bkz. M. A. Köymen, 77) ki, mevcut siyasî gelişmeler bunu doğrulamamaktadır.

1081’de Bizans Devleti’nde taht değişikliği yaşanmış ve III. Botaneiates devrilerek yerine I. Aleksios Komnenos geçmişti. Yeni imparatorun kızı prenses Anna Komnena, babasının 4 Nisan 1081’de tahta çıktığında²⁸ Boğaziçi’nin Anadolu sahillerine kadar sokulmuş bulunan Selçuklu tehdidini şu şekilde anlatmaktadır:

“Türklerin Alexios’un gözleri önünde Marmara Denizi yöresine nasıl yerleştiğine ve tüm Anadolu’da buyruk yürüten Süleyman’ın İznik’i üs edindiğine, bizim imparatorluk dediğimiz Sultanlığı’nın merkezinin de orada bulunduğuna, sürekli olarak çevreye akıncılar gönderdiğine, ülkenin Bithynia ve Thynia’nın kendi başkenti İznik’e komşu olan kısımlarını talan ettiğine, İstanbul Boğazı’nda Damalis denen kente kadar atlı ve yaya akınlar yaptığına, pek çok ganimet devşirdiğine, hatta neredeyse boğazı bile aşmaya kalkışacak olduğuna işaret etmiştik. Bizanslılar bu istilacıların hiç korku duymadan her tarafta, kıyı boyundaki küçük kentlerde ve hatta kutsal yapılarda yaşamakta olduğunu, kimsenin de onları o yerlerden kovmadığını görmekte tam bir dehşete düşmüş bulunuyor ve ne yapacaklarını bilemiyorlardı.”²⁹

Tahta çıkışından sonraki iki ayda başkentin karşısındaki toprakları geri kazanmayı öncelikli işi olarak belirleyen yeni imparator, İzmit Körfezi ile İstanbul’un karşı sahillerinin güvenliğini sağlamak için Türklere karşı gizliden bir mücadele başlatmıştı. Türk ordularını kendi üzerine çekerek mevcut kuvvetini kırdırmak yerine, etkisi dar bir sahada gerilla savaşı vermeyi tercih etmişti. Bunun sonucunda, Türkler Boğaziçi’nden uzaklaşarak İzmit’e doğru çekilmişlerdi. İmparator Boğaziçi kıyılarını, Bithynia’yı, Thynia’yı ve hayati İzmit Körfezini kontrol altına almıştı. Batıda Norman Robert Guiskard ile başı dertte olduğu için yaptıklarını yeterli görerek Süleyman-şah’a değerli armağanlar gönderip barış istemişti. Muhtemelen 1081 yılı yaz aylarında bir anlaşma yapılmış ve Drakon Çayı iki ülke arasında sınır kabul edilmişti.³⁰ Kocaeli Yarımadası ve İzmit Körfezi’nin Hersek’e kadar olan güney kıyısı tekrar Bizans denetimine giriyordu. İmparator bu anlaşma ile hiç olmazsa şekil bakımından Bizans’ın yüksek hâkimiyet haklarını korumak ve Anadolu’yu elinde bulunduranların bağımsız iktidar sahipleri değil de ülkeyi imparatorluğun rızası ile ellerinde tutan müttelikleri olduğu intibahı uyandırmak için Anadolu’yu Süleyman-şah’a bırakmak zorunda kalıyordu.³¹

Yeni imparator I. Aleksios Komnenos’un Süleyman-şah’ın neredeyse boş bıraktığı toprakları fazla çaba sarf etmeden ele geçirmesini Bizanslılar lehine bir başarı olarak görmemek lazımdır. Muhtemelen, bu sıralarda ülkesinde dağınık Türkmenleri kendi otoritesi altına almak ve devletini teşkilatlandırmakla meşgul olan Süleyman-şah, yeni imparator ile savaşmak istememiş, bu yüzden de ordusunu İstanbul boğazından, İzmit’in gerisindeki tabii sınırlarına çekmişti. Bu yeni durum bir anlaşma ile resmî hale getirilmişti.

Türkiye Selçukluları Devleti’nin yapılanmasının 1082 yılına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Kaynaklarda 1078’den sonraki üç yılda kendisinden bahsedilmeyen Süleyman-şah, 1082’de aniden güneye inerek Tarsus’u ele geçirmişti.³² Tarsus, Kilikya’da bulunmasına karşılık Aziz Paulus’un zamanında Suriye eyaleti içinde yer almaktaydı. Antakya ile doğal iletişimi vardı. Önemli bir yol kavşağındaki büyük ve verimli bir ovada kurulan şehir, Kilikya kapısından Suriye’ye inen yol üzerinde idi. Bu kapı, Anadolu’ya girişi sağlayan pek az geçitten birisiydi. Denize yakın olmamasına karşın, içinden geçen Tarsus ırmağı gemilerin denizden kente kadar çıkmasına imkân vermekteydi. Kentin hemen güneyinde bulunan göl gibi bir koy da Tarsus limanını oluşturuyordu.³³ Süleyman-şah’ın bu özelliklerinden dolayı Tarsus’a özel bir önem verdiği ve kurduğu Türkiye

²⁸ Ioannis Zonarae, III, 727; Çev. 158; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1981, 324.

²⁹ Annae Comnenae, 177-178; Çev. 124. Krş. George Finlay, *History of the Byzantine and Greek Empires from MLVII to MCCCCLIII*, London, 1854, 87-88.

³⁰ Annae Comnenae, 179-181; Çev. 124-126. Bu anlaşma Ekim 1081’den önce yapılmış olmalıydı. Zira bu tarihte Norman şefi Robert Guiskard, üzerine gönderilen Bizans kuvvetlerini Dyrrhakhion önlerinde yenilgiye uğratmıştı (bkz. G. Ostrogorsky, 331). Ayrıca Drakon Nehri’nin *Kırk Geçit Çayı* olduğu ispat edilmiştir (bkz. W. M. Ramsay, *Tarsus (Aziz Paulus’un Kenti)*, Çev. L. Zoroğlu, Ankara, 2000, 205).

³¹ G. Ostrogorsky, 330.

³² Sibt İbnu’l-Cevzi, XIX, 368; Abû’l-Farac, I, 329; M. H. Yınanç, 16; İ. Kafesoğlu, 81.

³³ R. Wallace, W. Williams, *Tarsuslu Paulus’un Üç Dünyası*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İstanbul, 1999, 195; W. M. Ramsay, 30-31.

Selçukluları Devleti'nin bir limana sahip olmaması sebebiyle burayı kendisi için bir deniz gücü merkezi haline getirdiği anlaşılmaktadır.

Süleyman-şah, Tarsus'u aldıktan sonra Şîfî Fatimîlere bağlı Trablus şehrinin hâkimi İbn Ammar'a başvurarak şehirde görevlendireceği bir kadı ve hatip istemişti.³⁴ Onun Sünnî Abbasî halifesi yerine Şîfî Fatimî halifesine bağlı bir şehrin kadısına başvurma sebebi önemlidir. Böylece o, Abbasî Halifeliği'ni tercih etmeyerek, bu hilafet kurumunun bağlı olduğu Büyük Selçuklu Devleti sultanı Melik-şah'a tâbi olmadığını göstermek istemişti.

Tarsus'un fethi sonrasında Süleyman-şah'ın Çukurova bölgesine inerek Ermeniler tarafından işgal edilmiş bulunan Adana, Anazarba ve Misis gibi şehirleri fethettiği görülmektedir.³⁵ Bu sıralarda Çukurova'da yuvalanan Ermenilerin Toros geçitlerini tutarak Anadolu ile Suriye'nin ticarî bağlantısını kapatması Süleyman-şah'ın böyle bir sefere çıkmasında önemli olmalıdır.

Süleyman-şah, Aralık 1084'te davet üzerine Antakya'yı fethetmek için İznik'ten 12 günlük acil bir yürüyüşle Tarsus'a gelmiş, askerlerini burada gemilerine bindirerek deniz yoluyla Asi Nehri'nin Akdeniz'e döküldüğü yere varmış ve buradan nehir yoluyla ilerleyerek Antakya'ya ulaşmış, Aralık 1084'te fethi gerçekleştirmişti.³⁶ Onun Antakya'nın fethini Sultan Melik-şah'a müjdelediği, bunun Müslüman halka ilan edildiği kaynaklarda belirtilmektedir.³⁷ Osman Turan, bunu ihtiyatla karşılamış, doğru olması halinde bile iki amcazade arasındaki ilişkilerin düzeldiği şekilde yorumlanamayacağı,³⁸ dinî duyguların ve siyasi şartların icabı Sultan Melik-şah'ın bunu kabul ettiği görüşünü savunmuştur.³⁹ Claude Cahen ise Süleyman-şah'ın fethini bildirip Sultan Melik-şah tarafından resmen tanınmasını beklediğini, Melik-şah'ın da meseleye müdahale edemediği için saltanat meselesini de söz konusu etmeksizin şimdilik bu fethi tanımak zorunda kaldığını söylemektedir.⁴⁰ Her iki görüş de doğru kabul edilebilir niteliktedir. Buna farklı bir açıklama getirmek zor görünmektedir.

Sonuç

Çağdaş Bizans tarihçilerinin açıkça belirttiği üzere, 1078 sonbaharında Bizanslı taht iddialısı Nikephoros Melissenos'a yaptığı yardımlar karşılığında Asia, Phrygia ve Galatia'ya hâkim olarak, ünlü İznik şehrine yerleşen Süleyman-şah, burasını kendisine merkez yapmıştı. O, 1079-82 yılları arasında Türkiye Selçukluları Devleti'ni yapılandırarak dağınık Türkmen topluluklarını kendi liderliği etrafında toplamış ve bürokratik yapısını oluşturmuştu. Bunlarla uğraşırken, 1081'de tahta geçen İmparator I. Aleksios ile mücadele etmeyerek, İstanbul Boğazı'na kadar dayanan Türkmenleri İzmit'in güneyine çekerek Bizans'la bir anlaşma yapmakta sakınca görmemişti. Bundan sonra da Büyük Selçuklularla olan ilişkilerini yeniden düzenlemiş, güneyde Antakya'dan Halep'e kadar uzanan topraklarda Sultan Melik-şah'ın hükmettiği bölgelere hâkim olmaya çalışmıştı.

³⁴ Sibt İbnu'l-Cevzî, XIX, 368.

³⁵ Azimî, *Azimî Tarihi, Selçuklularla İlgili Bölümler*, Yay. ve Çev. Ali Sevim, Ankara, 1988, 24; Sibt İbnu'l-Cevzî, XIX, 384.

³⁶ İbnu'l-Esîr, X, 128; İbnu'l-Kalânîsî, *Zeyli Târîhu Dimaşk*, Nşr. H. F. Amedroz, Beyrut, 1908, 117; İbnu'l-Adîm, *Zubdetu'l-Haleb min Târîhi Haleb*, Nşr. S. Dahhan, Dimaşk, 1954, II, 86-87; Abû'l-Farac, I, 331; İbn Şihne, *ed-Durru'l-Muntehab fî Târîhi Memleketi Haleb*, Nşr. Yûsuf Elyân Serkis, Beyrut, 1909, 211; Ebû'l-Fidâ, *Târîh*, Nşr. M. Dayyûb, Beyrut, 1997, II, 8; Annae Comnenae, 299-300; Çev. 194; Münecimbaşı, *Câmiu'd-Duvel*, Çev. Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi II. Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, İzmir, 2001, 6; O. Turan, *Türkiye Tarihi*, 71-72; E. Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, Çev. F. Işıltan, İstanbul, 1970, 121; A. Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara, 1989, 108-109.

³⁷ İbnu'l-Esîr, X, 128-129.

³⁸ O. Turan, "Süleyman-şah I", *İA*, XI, 215.

³⁹ O. Turan, *Türkiye Tarihi*, 73.

⁴⁰ C. Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)*, Çev. Y. Yücel, B. Yediyıldız, Ankara, 1992 (*Bulleten*, Cilt LI, Sayı 201, Aralık 1987, 1375-1431'den ayrı basım), 38.

Kaynakça

- Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, Çev. Ö. R. Doğrul, Ankara, 1987.
- Annae Comnenae, *Alexiadis*, Ed. Ludovicus Schopenus, CSHB, Bonn, 1878; Çev. B. Umar, *Malazgirt'in Sonrası*, İstanbul, 1996.
- Ayönü, Y., *Selçuklular ve Bizans*, Ankara, 2013.
- Azimî, *Azimî Tarihi, Selçuklularla İlgili Bölümler*, Yay. ve Çev. Ali Sevim, Ankara, 1988.
- Cahen, C., *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev. Y. Moran, İstanbul, 1984.
- Cahen, C., *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)*, Çev. Y. Yücel, B. Yediyıldız, Ankara, 1992 (*Belleten*, Cilt LI, Sayı 201, Aralık 1987, 1375-1431'den ayrı basım).
- The Chronicle of Michael the Great, Patriarch of the Syrians*, Eng. tr. R. Bedrosian, *Sources of the Armenian Tradition*, Long Branch, New Jersey, 2013.
- Ebû'l-Fidâ, *Târîh*, Nşr. M. Dayyûb, 2 cild, Beyrut, 1997.
- Finlay, George, *History of the Byzantine and Greek Empires from MLVII to MCCCCLIII*, London, 1854.
- Georgii Pachymeris, *De Michaele et Andronico Palaeologis*, CSHB, Ed. I. Bekkerus, Bonnae, 1835; Çev. İ. Bihter Barlas, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, İstanbul, 2009.
- Gordlevski, V. *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev. A. Yaran, Ankara, 1988.
- Honigmann, E., *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, Çev. F. Işıltan, İstanbul, 1970.
- Ioannis Zonarae, *Epitomae Historiarum*, CSHB, Ed. T. Büttner-Wobst, III, Bonn, 1847; Çev. Bilge Umar, *Tarihlerin Özeti (Kitap XVII-XVIII)*, İstanbul, 2008.
- İbn Şihne, *ed-Durru'l-Muntehab fî Târîhi Memleketi Haleb*, Nşr. Yûsuf Elyân Serkis, Beyrut, 1909.
- İbnu'l-Adîm, *Zubdetu'l-Haleb min Târîhi Haleb*, Nşr. S. Dahhan, 3 cild, Dimaşk, 1951-71.
- İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, Çev. A. Ağırakça, A. Özaydın, İstanbul, 1987.
- İbnu'l-Ezrak, *Târîhu'l-Fârikî, (Mervânîler Kısmı)*, Nşr. B. A. Avad, Kahire, 1959.
- İbnu'l-Kalânîsî, *Zeyli Târîhu Dimaşk*, Nşr. H. F. Amedroz, Beyrut, 1908.
- Kafesoğlu, İ., "Anadolu Selçuklu Devleti hangi tarihte kuruldu", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, X-XI, 1979-80, (İstanbul, 1981), 1-28.
- Kafesoğlu, İ., *Sultan Melik-şah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953.
- Kayhan, H., "Sultan Melikşah Zamanında Selçukluların Batıdaki Hâkimiyet Bölgeleri İle İlgili Politikaları", *Yeni Türkiye 83 – Ortadoğu Özel Sayısı*, Ankara, 2016, 249-256.
- Köymen, M. A., "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", *Belleten*, LVII/218, (Nisan 1993), 71-79.
- Laurent, J., "Byzance et les Origines du Saltanat de Roum", *Melange Charles Diehl*, Paris, 1930, 177-182.
- Michael Attalioetae, *Historia*, Ed. Immanuel Bekkerus, CSHB, Bonn, 1853; Çev. Bilge Umar, *Tarih*, İstanbul, 2008.
- Michael Glykas, *Annales*, ed. I. Bekkerus, Bonnae, 1836.
- Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Duvel*, Çev. Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi II. Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, İzmir, 2001.
- Nichephori Bryenii, *Commentari I.*, Ed. Augustus Meineke, Bonn, 1836; Çev. Bilge Umar, *Tarihin Özü (İstanbul'da ve Rumeli'nde 1070-1079 Döneminin Tarihi)*, İstanbul, 2008.
- Ostrogorsky, G., *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1981.
- Ramsay, W. M., *Tarsus (Aziz Pavlus'un Kenti)*, Çev. L. Zoroğlu, Ankara, 2000.
- Rice, Tamara, T., *The Seljuks in Asia Minor*, London, 1961.
- Sevim, A., *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara, 1989.
- Sibt İbnu'l-Cevzî, *Mir'atu'z-Zemân fî Târîhi'l-Âyân (449-499)*, Tahkik M. E. Hinn, K. M. el-Hakkat, XIX, Beyrut, 2013.
- Togan, Z. Velidî, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981.
- Turan, O., "Süleyman-şah I", *İA*, XI, 201-221.
- Turan, O., *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1984.
- Wallace, R., Williams, W., *Tarsuslu Paulus'un Üç Dünyası*, Çev. Z. Zühre İlgelen, İstanbul, 1999.
- Yınanç, M. H., *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Anadolu'nun Fethi*, İstanbul, 1944.